

Σαίξπηρ, Οθέλλος και κυπριακό κρασί

Μέρος Β'

Το 1604, η χρονιά που το δράμα Οθέλλος παρουσιάστηκε για πρώτη φορά, ο Σαίξπηρ είχε καθιερωθεί σαν συγγραφέας της πρεμιέρας του Λονδίνου. Οι τραγωδίες, που είχαν πλείθει την προσωπική ζωή του-ο θάνατος του γιου του και

Του

ΚΥΡΙΑΚΟΥ Α. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ*

του πατέρα του, η φυλάκιση του προστάτη του Σαουθάμπτον, και η εκτέλεση του φίλου του Κόμης του Εοσεξ, ήταν πια παρελθόν, και ήταν σε θέση να αφιερώσει το χρόνο του στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων του ως συγγραφέας. Οποιοσδήποτε κι αν είναι ο δημιουργός όλων αυτών των αριστουργημάτων, αξίζει τιμές και εκτίμησις. Ακόμη και η ταϊνία «Ανώνυμος», τελειώνει με τα πιο κάτω υπέρροχα λόγια:

«Ο Ουίλιαμ Σαίξπηρ πέρασε το υπόλοιπο της ζωής του όχι στα θέατρα του Λονδίνου, αλλά στη μικρή πόλη που γεννήθηκε, Σπρτφορντ-απόν-Εϊβρον, ως επιχειρηματίας και ως έμπορος σιτηρών. Ο Μπεν Τζόνσον απέτυχε στην επιθυμία του να είναι ο πιο διάσημος θεατρικός συγγραφέας της εποχής του, και έγινε ο πρώτος δαρνοστοιχευμένος ποιητής της Αγγλίας. Και το 1623 έγραψε την αφιέρωση με τα πάντα του ανθρώπου που αποκαλούμε «Ουίλιαμ Σαίξπηρ». Και έτσι αν και η ιστορία μας έχει τελειώσει, οι ποιητές μας δεν τελείωσαν. Γιατί το μνημείο του είναι παντοτινό, φτιαγμένο όχι από πέτρα, αλλά από σίτικο. Και πρέπει να το θυμόμαστε όσο οι λέξεις κατασκευάζονται από την αναπνοή και την ανάσα της ζωής».

Ο Οθέλλος θεωρείται ένα εμπνευσμένο έργο που τοιμείωνσε τη δημοτικότητα του Σαίξπηρ με τη νέα κυβερνήση και με όλο τον κόσμο. Για το κοινό του, οι τραγωδίες θεωρούνταν η υψηλότερη μορφή δράματος και κάτι που όλοι οι αναγνωρισμένοι συγγραφείς θα πρέπει να προσπαθήσουν να τελειοποιήσουν. Ο Οθέλλος ήταν άλλη μια από τις προσπάθειες του Σαίξπηρ για να κυριαρχήσει σ' αυτό το είδος. Είχε τον ίδιο στόχο, που είχε όταν έγραφε τον Άμλετ, τρία χρόνια περίπου νωρίτερα.

Τα σημαντικότερα ζητήματα που θίγονται στο έργο- η ζήλια, ο ρατσισμός, η ηλικία, το κακό, οι κοινωνικές και θρησκευτικές συγκρούσεις, δείχνουν την ωριμότητα του Σαίξπηρ ως θεατρικού συγγραφέα και το ενδιαφέρον του σε ένα ευρύ φάσμα σύγχρονων θεμάτων. Ενώ σε πολλά από τα προηγούμενα έργα του, ασχολήθηκε κυρίως με πολιτικές έντριγκες, στον Οθέλλο εξετάζονται τα κοινωνικά ζητήματα και η ανθρώπινη συμπεριφορά. Η πολιτική εδώ υποβιβάζεται σε δευτεροβάθμια κατάσταση. Δεν ασχολείται με το νησί ούτε με τους ανθρώπους του. Δεν τον ενδιαφέρει η μακρόχρονη ελληνική ιστορία του νησιού, έτσι ένας ανίδεος θα μπορούσε να υποθέσει ότι η Κύπρος ήταν από αρχαιολόγων χρόνων κομμάτι της Βενετίας. Εκείνο που τον ενδιαφέρει είναι εκείνη η ομάδα των ανθρώπων και τα μεταξύ τους πάθη. Εξετάζοντας το θέμα της ηλικίας και των καταστάσεων όπου το ειδύλλιο περιπλέκεται λόγω των διαφορών στην ηλικία, ο Σαίξπηρ μπορεί να έχει χρησιμοποιήσει την προσωπική εμπειρία του. Ο Σαίξπηρ ο ίδιος, έχει θεωρηθεί από μερικούς, ότι συμμετείχε στο παρελθόν σε κάποιο ερωτικό τρίγωνο με τον προστάτη του Σαουθάμπτον, και με μια ανώνυμη ερωμένη. Είτε αλήθεια είτε όχι, ο Σαίξπηρ είχε εκφράσει πολλά ζήλια και απογοήτευση στη δική του συναισθηματική ποίηση, κάτι που παρουσιάζει επίσης και στον Οθέλλο. Ο Σαίξπηρ αναφέρει στο σονέτο 57, για παράδειγμα, ότι η αγάπη τον έχει κάνει

σκλάβο(Μετάφραση ΚΔΠ):

Οντας σκλάβος σας τι πρέπει να κάνω άλλο από το να στενίζω τις ώρες, και τις στιγμές του πόθου μου για σας; Δεν έχω πολύτιμο χρόνο γενικά για να ζοδέψω.

Ούτε δουλειά να κάνω, όπως εσύ το θες.

Τα λόγια του Οθέλλου, όπως και τα ποιήματα του Σαίξπηρ, δείχνουν έναν άνθρωπο που βρίσκεται σε σύγκρουση και σε απογοήτευση από αγάπη. Εκεί που ο Οθέλλος κλαψουρίζει λέγοντας «νομίζω ότι η γυναίκα μου είναι ειλικρινής και νομίζω ότι δεν είναι» (Οθέλλος, 3.3.389-90) είναι εντυπωσιακά παρόμοια με αυτά που βρέθηκαν στο σονέτο 138 του Σαίξπηρ: «Όταν η αγάπη μου ορκίζεται ότι είναι ζωομένη με την αλήθεια, εγώ την πιστεύω, αν και γνρίζω ότι ψεύδεται» (Σαίξπηρ, σονέτο 138, γραμμές 1-2).

Όταν κατέσπι σαφές ότι ο Σαίξπηρ ήταν ένας από τους μεγάλους συγγραφείς της εποχής του, οι αντίστοιχοι συγγραφείς επέκριναν δριμυτάτα τα έργα του. Συγγραφείς από τα πανεπιστήμια Cambridge και Oxford κατήγγειλαν την παρουσία αυτού του συγγραφέα, που ήταν αυτοδίδακτος και δεν είχε πάει στο κολέγιο. Ακόμα και ο μεγάλος δραματογράφος και ο φίλος του Σαίξπηρ Μπεν Τζόνσον, δήλωσε ότι ο Σαίξπηρ έγραψε πάρα πολλά και θα έπρεπε να «καθαρίσει» ή να διαγραφεί χίλιες γραμμές. Βέβαια στην ταϊνία «Ανώνυμος» δίδεται μια διαφορετική ερμηνεία της σχέσης του Τζόνσον με τον Σαίξπηρ, αλλά η ταϊνία περιέχει σε μεγάλο βαθμό το φανταστικό και το υποθετικό στοιχείο, που όμως θα μπορούσε να ήταν αληθινό. Ο Σαίξπηρ, μέχρι τη στιγμή που έγραψε τον Οθέλλο και στη συνέχεια, όταν είχε πια διακριθεί, βίωσε όπως και ο κύριος χαρακτήρας του, τη δυσανεξία των άλλων από πρώτο χέρι.

Την εποχή που γράφτηκε το δράμα, ο βασιλιάς Ιάκωβος Α' είχε μόλις ανεβεί στον αγγλικό θρόνο, τερματίζοντας μια πολύχρονη εκθρόνιση για το ποιος θα διαδεχθεί τη Βασίλισσα Ελισάβετ Α. Αν και ο Ιάκωβος ανέλαβε το θρόνο ειρηνικά, οι θρησκευτικές και κοινωνικές συγκρούσεις, που σημάδεψαν το τέλος της βασιλείας της Ελισάβετ, παρέμειναν. Η διαμαρτυρία ενάντια στις εξουσίες της Εκκλησίας της Αγγλίας αυξήθηκαν, γίνονταν εκαλίσεις για χαμηλότερους φόρους και δικαιοτέρα εκπροσώπηση στο Κοινοβούλιο. Η χώρα άρχισε να διαίρεται σε θρησκευτικά και πολιτικά μέτωπα. Οι Πουριτανοί ξεχώρισαν από το κεντρικό ρεύμα και απειλούσαν να κλείσουν τα θέατρα και τις ταβέρνες, ενώ οι μετριопαθείς καλούσαν για θρησκευτική και φιλεττική ανοχή. Οσο η συζήτηση για τη μεταρρύθμιση στην καθιερωμένη εκκλησία μεγάλωνε τόσο περισσότερο ορισόταν και η δύναμη του μονάρχη, έτσι το 1642 τελικά ξέσπασε ο εμφύλιος πόλεμος. Ο γιος και διάδοχος του Ιάκωβου, ο Κάρολος Α', αποκεφαλίστηκε από την κυβέρνηση του Ολίβερ Κρόμγουελ το 1649.

Παρόλο που η Αγγλία ορίστηκε από τις τα-

ραχώδεις συζητήσεις για διάφορα θέματα, οι τέχνες άνθισαν κάτω από τον βασιλιά Ιάκωβο. Δραματογράφοι, όπως ο Σαίξπηρ, έπαιρναν μεγάλη ή ακόμη και τεράστια υποστήριξη από το βασιλιά από ό,τι είχαν από τη Βασίλισσα Ελισάβετ, ο οποίος έτσι θεωρείται ένας μεγάλος προστάτης των τεχνών. Ο Ιάκωβος, που θεωρούσε τον εαυτό του καλλιτέχνη και διανοούμενο όπως επίσης και θεολόγο, αρέσκετο να διαβάζει και να γράφει ποίηση. Υποστήριξε τη δική του εταιρεία θεάτρου, την εταιρεία «άνδρες του βασιλιά», στην οποία ο Σαίξπηρ ήταν ο κύριος συγγραφέας. «Οι άνδρες του βασιλιά» έκαναν εμφανίσεις τακτικά. Εκτός από την συγγραφή νέων έργων για την εταιρεία του βασιλιά, ο Σαίξπηρ, αναβίωσε επίσης αρκετά από τα μεγαλύτερα έργα του, όπως το «Ρομμάιο και Ιουλιέτα», που ο Ιάκωβος δεν είχε δει στην πρεμιέρα.

Ο Σαίξπηρ, ωστόσο, δεν παρουσιάζει μια τέλεια ρόδινη ή μονόπλευρη εικόνα της θρησκείας και των τεράτων πολέμων. Αντίθετα δείχνει την υποκρισία των λεγόμενων χριστιανών, όπως ο Ιάγος, και την κακομεταχείριση που υπέστησαν αληθινά χριστιανικοί χαρακτήρες, όπως ο Οθέλλος. Σαφώς ο πιο χριστιανός μεταξύ όλων των ανδρών του έργου, ο Οθέλλος κατηγορείται ότι είναι ειδολωλότερος και μάγος, απλά επειδή έχει σκούρο δέρμα.

Η απεικόνιση του Οθέλλου από τον Σαίξπηρ αντανακλά μια αναδυόμενη αλλαγή στάσης της βρετανικής κοινωνίας κατά το δέκατο έβδομο αιώνα. Οι προλήψεις και οι μακρόχρονες προκαταλήψεις για το ρόλο των ανδρών και των γυναικών και των φιλεττικών και θρησκευτικών διαφορών άρχισαν να καταρρέουν. Μέχρι το τέλος του εμφύλιου πολέμου-που ο Σαίξπηρ δεν πρόλαβε να δει-μερικοί Βρετανοί άρχισαν να συνειδητοποιούν ότι «... τα άτομα

θα μπορούσαν να έχουν διαφορετικές απόψεις για την εξωτερική πολιτική, η τι φύση της παρουσίας του Χριστού στο μυστήριο... χωρίς κατ' ανάγκη να προκαλείται κοινωνικό χάος» (Abrams, σ. 1053). Η αυξανόμενη αντίληψη της ανεκτικότητας, μια ιδέα που υποβόσκει αλλά που είναι πολύ δυνατή στον Οθέλλο, μπορεί να θεωρηθεί ότι επηρέασε τη μετέπειτα πορεία της βρετανικής ιστορίας.

Αυτά λοιπόν σαν μια μεγάλη εισαγωγή πριν μιτούμε στο κύριο μας θέμα που είναι οι ανακρίβειες στον Οθέλλο και το κυπριακό κρασί. Θεώρησα σωστό να παραθέσω όλα αυτά τα στοιχεία για να κατανοήσει ο αναγνώστης, ο μελετητής κ.λπ. την προσωπικότητα και τα έργα του Σαίξπηρ, που οδηγούν στο Σαίξπηρικό ζήτημα, όπως ακριβώς λέμε και ομηρικό ζήτημα. Είναι πράγματι ο σχεδόν αγράμματος Σαίξπηρ που έγραψε αυτά τα αριστουργήματα ή κάποιος άλλος; Πώς δικαιολογούνται οι πολλές ιστορικές και γεωγραφικές ανακρίβειες τόσο στον Οθέλλο όσο και στα υπόλοιπα έργα;

Το σαίξπηρικό ζήτημα αποτελεί μια ουσιαστική βάση για συζήτηση. Υπάρχει πράγματι θέμα, υπάρχουν πολλά στοιχεία που δικαιολογούν τις αμφιβολίες για την πατρότητα των έργων. Όμως ταυτόχρονα, ποια η διαφορά; Τα αριστουργήματα είναι εκεί. Υπάρχουν. Γράφτηκαν από ένα Αγγλο μάετρο και αποτελούν μια τεράστια κληρονομιά για την ανθρωπότητα. Ποια σημασία αν ο δημιουργός τους ονομάζεται Σαίξπηρ, Τζόνσον ή Ρόμπερτ; Ιστορικά και γεωγραφικά λάθη υπάρχουν πολλά, όμως η ουσία και η αξία αυτών των έργων βρίσκονται αλλού. Βρίσκονται στη μαεστρία της συγγραφής, στην πλοκή, στους χαρακτήρες και στην ατμόσφαιρα. Ακόμη και οι αναφορές στο κρασί εμπηρεχούν μια εκνευριστική για μας του Κύπριους αδιαφορία. Κι όμως, εκεί που η αδιαφορία για την ιδιαιτερότητα του κρασιού που οι ήρωες καταναλώνουν στον Οθέλλο εκνευρίζει μερικούς, από την άλλη η μαεστρία στη συγγραφή δίνει μια ατμόσφαιρα μοναδική, ενώ μπορεί κανείς να εντοπίσει στον Οθέλλο μερικές κρασσοκουβέντες που υπερβαίνουν τα όρια της σοφίας. Οσο κι αν δεν συμπαθώ τους Αγγλους, όσο κι αν ο Σαίξπηρ μπορεί να είναι ένας λογοκλέφτης, εντοπιστεί κλίνο το γόνυ μπροστά στον Αγγλο δημιουργό του, όποιος κι αν είναι αυτός. Κλίνο το γόνυ στον Αγγλο διεθνήσιτ που έγραψε για τόσους πολλούς ήρωες, όχι μόνο Αγγλους, με τέχνη και με ελληνική ψυχή, και παρουσιάζει με τόση μαεστρία την οινόποση στον Οθέλλο. Αυτό, όμως, θα το δούμε στο τρίτο μέρος αυτής της μελέτης.

(Συνεχίζεται)

* Ονομόλογος και συγγραφέας τεχνικών και ιστορικών βιβλίων. Τα βιβλία του διατίθενται σε όλα τα βιβλιοπωλεία

